

СПОЉНОПОЛИТИЧКА ПОЗИЦИЈА СРБИЈЕ У КОНТЕКСТУ МОГУЋЕГ ГЕОСТРАТЕШКОГ КОНСЕНЗУСА САД И КИНЕ

Снежана Вукадиновић Шундрић
Министарство одбране Републике Србије

Убрзане промене у међународним односима које су у току, резултат су процеса прерасподеле економске, политичке и војне моћи најважнијих међународних субјеката и одвијају се у условима интензивне глобализације и њихове повећане међузависности. Истовремено, економски и безбедносни изазови, научнотехнолошки напредак, продубљивање цивилизацијских, идеолошких, религијских, културних разлика и глобално деловање недржавних актера довели су до редифинисања приоритета у деловању великих сила. Сједињене Америчке Државе, као најмоћнија и једина „хипер“ сила крајем 20. и на почетку 21. века, нису до краја искористиле униполарни моменат да учврсте глобалну доминацију. Истовремено, огроман економски раст других држава у развоју и регионалних сила, од којих је за САД најважнија Кина, мења структуру међународног система и води ка мултиполарности. Зато су односи САД и Кине данас најважнији билатерални односи у свету и они ће у великој мери одредити природу новог глобалног система у настајању.

Кључне речи: *Сједињене Америчке Државе, Кина, међузависност, ривалство*

Увод

Односи САД и Кине почетком 21. века су учестала тема на коју је, поред других научних дисциплина, највише усредсређена наука о међународним односима. Са аспекта те науке анализа савремених америчко-кинеских односа је веома захтеван процес који прави широк захват у поље њеног предмета истраживања, будући да, поред односа два, могуће најзначајнија савремена међународна субјекта, истражује и најважније чиниоце и процесе међународне политике. Политички, економски и војно најмоћнија светска сила на почетку 21. века – САД, и Кина, најмногољуднија и најперспективнија глобална сила, деценијама имају специфичне међусобне односе, чије су битне карактеристике континуитет и стабилност. Цивилизацијске, идеолошке, политичке, демографске, економске и војне разлике нису их спутавале да у доба хладног рата, па и после њега, успоставе фину мрежу заједничких интереса и активности које их повезују. Кина је за САД увек била „важан стратешки играч“ и њена важност се повећава. Односи две државе кретали су се од идеолошког непријатељства

до партнерства и ривалства истовремено, од дискретног билатералног пријатељства и помоћи, до узаврелих тензија и војних напетости. Увек је, међутим, постојала тенденција јачања међузависности и свест да дијалог не сме да буде прекинут.

Конфронтација на политичком и безбедносном плану која се интензивира од 2010. године резултат је унутрашње динамике у тим државама, достигнутог степена међузависности и процеса успостављања баланса у азијско-пацифичком региону виталном за обе велике силе. Полазећи од чињенице да због међузависности у међународним односима начин на који велике силе остварују спољнополитичке циљеве и развијају билатералне односе „погађа” и друге субјекте, важно је одредити њихову динамику и исход.

Премда је у ограниченом обиму немогуће обухватити све аспекте односа САД и Кине, нарочито њихову историјску димензију, фокусирање на међузависност која је извор ривалства и партнерства доприноси разумевању актуелних догађаја који изазивају забринутост за глобалну, регионалну и националну безбедност. Мање државе које сарађују у појединим областима или јачају партнерство са два наведена субјекта, имају потребу да смање неизвесност и ризике због могућег погрешног позиционирања. Имајући у виду да се актуелна спољна политика Републике Србије ослања на перспективу сарадње и добрих односа са свим великим силама, посебно са САД, Кином и Русијом, постоји бојазан да би свака нестабилност у њиховим односима неминовно утицала на мање земље, али и на мање „теме” о којима одлучују ови актери.

Теоријски изазови

У оценама односа САД и Кине, њиховом тумачењу и прогнозама будућности, веома су изражене разлике међу савременим ауторима, зависно од научног правца коме припадају, али постоје и међу онима који појаве посматрају полазећи од исте парадигме.

Међу реалистима који вешто „баратају” односима великих сила, њиховом борбом за положај у међународном поретку (или у условима „беспоретка” и „анархије”), равнотежом и категоријама моћи, има много неслагања, а брзом променом реалности понестаје иновативности и храбрости у предвиђањима. У том познатом дискурсу САД су најчешће сила на врху „пирамиде моћи”,¹ бахати светски хегемон и лидер, а државе попут Кине, Јапана, Немачке и Русије су „изазивачи” који прете да ту премоћ угрозе, што упућује на могућ конфликт. У мало критичнијим оценама заступника других теорија (либерализма и неолиберализма), али и једног броја реалиста који износе доказе о недовољности ослањања на „тврду моћ” ради очувања водећег места у међународном систему, расте сумња. При том се моћ као категорија не доводи у питање, већ њена ефикасност и начин испољавања, те тако она постаје књига са све више страница, шаховска табла која је најпре имала једну (Бжежински), затим три димензије (Нај), а која, сматра аутор, добија „четврту димензију” – стрпљиве и паметне играче. Упркос преовлађујућем песимизму, овај став је заснован не само на чињеници да је безбедност постала недељива у савременом свету, већ и оптимистичком веровању да се научна открића и знање у најширем смислу све више размењују и инте-

¹ Leslie H. Gelb, *Power Rules: How Common Sense Can Rescue American Foreign Policy*, Harper Collins, New York 2009.

гришу у „светско знање”, које као фактор одвраћања од сукоба мора имати већу снагу од оружја. Без обзира на баријере, оно треба да утиче на рационалан избор и прагматичан приступ у међусобним односима међународних субјеката.

Класични реалисти, али ни неореалисти нису успели да развију одговарајући оквир за свеобухватни научни приступ изучавању односа САД и Кине. У оквиру неореалистичког приступа, у прилог могућности постизања геостратешког консензуса те две државе, треба издвојити Гласера (струја контингентног реализма), који, како наводи др Драган Р. Симић,² тврди да се „у великом броју случајева национални циљеви, достизање или остварење безбедности могу најбоље постићи помоћу политике сарадње, пре него кроз надметање (...) државе, упркос томе што су у анархичном међународном систему упућене на самопомоћ, нису истовремено осуђене на непрекидно међусобно надметање које врхуни ратом”. Свеобухватан одговор нису дале ни либералне и неолибералне теорије, међу чијим представницима ни мудри појединци, попут несумњивог ауторитета у области међународних односа, Џозеф С. Нај, коме у новије време припада заслуга за напоре да „пробуди” америчке администрације из мамурлука победника и понуди им „алате” као што су „мека моћ” и „паметна” (мудра) моћ.

Пошто досадашња сазнања не дају потпун одговор на питање како ће САД и Кина бити позициониране током 21. века и како ће уредити међусобне односе, политичка пракса сналази се тако што комбинује знање реалиста, либерала и других, истовремено муњевито мењајући средства за реализацију националног интереса и актуелних спољнополитичких циљева. Веома често, на појединачном нивоу, притиснути потребом хитрог доношења одлука, лидери, њихови помоћници и следбеници делују интуитивно, да би касније то деловање било тумачено научно и смештено у „оквире знања”. Зато понекад спољна политика великих земаља, без обзира на континуитет у реализацији виталних циљева, делује реактивно, револуционарно и хазардно. У тим ситуацијама, мале државе су у конфузији чију политику да подрже, а да остану у добрим односима са великим силама и како да одреде праву меру партнерства, јер, нажалост, у глобализованом свету нико не ужива луксуз да „гледа своја посла”. Излазна стратегија могла би да буде сазнање о томе у којим питањима су велике силе, у овом случају САД и Кина, заиста партнери, шта је у континуитету „најмањи заједнички садржалац њихових интереса”, а нарочито у оним областима где привидно изгледа да су сучељене. Прогнозе доступне у научној литератури нуде веома широк распон будућности њихових билатералних односа: од сукоба и рата, „новог хладног мира” до ексклузивног „Г-2” економског партнерства најмоћнијих и тзв. Кимерике. Ту задњу опцију аутор сматра „преамбициозном” и радије је тумачи као чудну и помало нездраву „симбиотичку везу”, него као нешто рационалнији и здравији „брак из рачуна”.

Чарлс В. Кегли Јр. и Јуџин Р. Виткоф примећују да једна од стратегија за будућност јесте „стварање пакта или споразума о сарадњи између великих сила, како би се заједнички управљало међународним системом у циљу спречавања да међународни спорови прерасту у рат”.³

² Симић Р. Драган, „Наука о безбедности”, Београд: Јавно предузеће „Службени лист СРЈ”, Факултет политичких наука Београд, 2002.

³ Кегли В., Чарлс и Виткоф Р. Јуџин, Светска политика, тренд и трансформација, Београд, Центар за студије Југоисточне Европе, Факултет политичких наука Универзитета у Београду, Дипломатска академија Министарства спољних послова Србије и Црне Горе, 2006. године

Збигњев Бжежински, личност утицајна у креирању америчке спољне политике,⁴ сматра да је дошло време да САД изгради и примени комплексну, свеобухватну и дугорочну стратегију у односу на целу Евроазију. Та неопходност проистиче из реалности – Америка је једина суперсила на свету, а Евроазија централна светска регија. Бжежински сматра да ће Кина играти све већу улогу на Далеком истоку и да ће САД са њом морати да постигну геостратешки консензус. Према његовом схватању, у наредних 30 година ниједна држава неће оспоравати статус Америке као прве државе света и неће моћи да достигне четири аспекта њене моћи – војну, економску, техничку и културну.

Пред императивом заштите од терористичких претњи нараслих после 11. септембра, да би очувале безбедност САД и Кина су се прилагодиле изазовном глобалном окружењу, моделујући своју спољну политику како би смањиле предстојеће ризике. Овај „моментум” два важна међународна актера видела су као шансу да делимично унапреде еродиране односе и креирају прихватљиву агенду за 21. век. Међутим, у елементима промене остали су видљиви трагови континуитета, разлози за сумњу и несигурност око дугорочних намера.

Ако се односи САД и Кине у будућности, према досадашњим сазнањима, могу кретати у распону „3C” (*cooperation, competition, conflict*), или сарадња, надметање и конфликт, према овом аутору, формула будућих односа могла би да буде замењена сличном „3C”+ 1 (*cooperation, competition, coexistence*), или сарадња, надметање и коегзистенција. Задњи термин у формулацији замењен је прихватљивијим, јер понуђена формула искључује војни сукоб већих размера између САД и Кине у предвидивој будућности. Додатак овој формули (+1) био би *communication* – стална, равноправна и што јаснија размена мишљења ради усклађивања интереса и циљева и средстава за њихову реализацију, ради мира и безбедности у свету. То подразумева и адекватно информисање обе домаће јавности. Геостратешки консензус и смањење перцепције обостране угрожености биће постигнуто уколико Кина буде поштовала правила светског тржишта и успе да очува унутрашњу стабилност спроводећи неизбежне и најављене унутрашње реформе, а САД „пацификује” спољну политику на евроазијском простору. Уколико међународни односи буду „мултиполарни” или „мултипартнерски”, као што је наговестила Хилари Клинтон, бивши амерички државни секретар у администрацији Барака Обаме, а САД и Кина се буду уздржавале од прављења „антиамеричких” и „антикинеских коалиција” у Азији и на Пацифику, њихови односи могу бити корисни за цело „међународно друштво”. То потврђују следеће чињенице: кинеска концепција стабилног светског поретка искључује употребу силе, а америчка се мења; премда Кина акумулира економску, политичку и војну моћ, не постоје јасни докази да планира да изврши смену светски најмоћније државе на насилан начин, поготову што је на то обавезује одговорност нуклеарне силе; за сада Кина није у стању да доведе у питање примат САД; продубљивање економске, безбедносне, енергетске и еколошке међузависности намеће потребу усаглашавања националних и глобалних интереса две државе; Кина има користи од садашњег *status quo* и жели да задржи приступ огромном америчком тржишту и напредној технологији, а САД кинеском капиталу; Кина и

⁴ О његовом утицају сведочи и јавно признање у телевизијском интервјуу BBC NEWS CHANNEL 14. октобра 2008. да је у последњој председничкој кампањи размењивао писма са Бараком Обамом и саветовао га.

Америка су све више усредсређене на унутрашња питања и домаће претње. У економском, политичком и војном погледу САД ће у наредној декади задржати позицију најмоћније државе на свету, али ће условљене економском кризом, потребом унутрашње консолидације и негативним искуствима дуготрајног ангажовања у Ираку, Авганистану и на другим кризним подручјима „смањити обим међународних послова” укључујући и „изградњу нација”. Оне ће вероватно избегавати веће војне операције, како би уз мање издатака осавремениле своје оружане снаге и учиниле их технолошки напреднијим и ефикаснијим за супротстављање будућим претњама.⁵ До тада, више ће се у реализацији спољнополитичких циљева ослањати на сарадњу и помоћ других великих сила, како би поделиле трошкове, а на међународне организације и институције, да поделе политички ризик и одговорност.

Успони и падови у односима држава су појава која нужно прати промене у друштвеном развоју и геополитичком окружењу, али ни Кина ни Америка не би имале користи од међусобног конфликта, па привремене кризе и неизбежне тензије не треба сматрати најавом трагичних ратова. Без обзира на јачање економског, политичког и војног партнерства са другим субјектима ради успостављања баланса, због досадашњег позитивног искуства и веће ефикасности билатералних институција, оне ће кључна питања од обостраног интереса решавати првенствено у билатералном оквиру.

Спољнополитичке платформе америчке и кинеске администрације

У научним оквирима, циљеви америчке спољне политике могу се сагледати у дијалектичком јединству и супротности реализма и идеализма (либерализма), реализма и глобализације, изолационизма и интервенционизма, интереса и вредности. Полазећи од реалистичке парадигме у међународним односима, држава јесте и остаје доминантан субјект у међународној заједници, а централна идеја је идеја моћи, државне моћи, посебно војне моћи која детерминише статус државе у међународном систему. Концепт „државног разлога” и националног интереса мотивише спољну политику и, последично, детерминише структуру међународног система. Они обухватају широк спектар тема, од нуклеарног наоружања до цене воћа, али, циљеви америчке спољне политике, први по критеријуму општости, јесу заштита и промовисање безбедности, повољне позиције у међународним односима и благостање САД, уз повећање броја пријатеља и савезника. Важан предуслов за достизање ових циљева јесте обезбеђење стабилног међународног окружења за економски развој. Унутрашња димензија укључује подршку домаће јавности – бирача, чла-

⁵ „Током наредне деценије, оружане снаге САД треба да предузму најдраматичнији заокрет у стратегији, већи него када је уведено нуклеарно наоружање пре више од 60 година. Како одбрамбени буџет опада, а цена пројектовања и одржавања војне моћи расте, опсег интереса које треба штитити се шири. То значи да треба коначно направити тешке стратегијске изборе, не само говорити о њима ... У суштини, стратегија треба да буде водич како би се коришћењем расположивих ресурса достигли реалистични циљеви ... То значи поставити приоритете међу конкурентним безбедносним циљевима” – F. Krepinevich, Andrew, Fr., „Strategy in a Time of Austerity – Why the Pentagon Should Focus on Assuring Access”, Foreign Affairs, volume 91, number 6, november/december 2012, Council on Foreign Relations, New York 2012.

нова Конгреса, јаких лобија и бирократије у реализацији дефинисаних циљева. На нижем нивоу општости, у одређивању циљева постоји тешкоћа код самог одабира, јер већина циљева по важности – вредностима које треба да оствари има исту тежину, дају одговор на бројна питања, од тога како би САД требало да делују у односима са другим државама и организацијама, треба ли и када да користе војну моћ, да ли да штите само своје границе или да буду укључене у решавање криза широм света. Све промене које су се догађале и догађају се у структури међународног друштва, од институционалних (формирање нових међународних субјеката, развој Европске уније или ширење мултинационалних корпорација), до биолошких, или промена окружења, (пандемијске болести, глобално загревање и друге опасности) и технолошких (развој нуклеарног оружја, нове технологије повезане са знањем, комуникације и путовања), уграђене су у спољнополитичке циљеве на појединачном нивоу и изражавају интересе и пожељне вредности у овим областима.

Међутим, при анализи циљева можемо увести још два критеријума: континуитет у америчкој спољној политици и општи консензус.⁶ Уже језгро циљева америчке спољне политике који су основ дуготрајног америчког ангажовања у свету чине национална безбедност, сигурност грађана и државе, економско благостање, слобода кретања и склапања послова широм света, ширење културе и демократије, људска права и индивидуалне слободе, борба против међународног криминала, тероризма и кријумчарења наркотика, здраво окружење, заштита околине и помоћ другима у кризним ситуацијама. Ови циљеви се обавезно узимају у разматрање код креирања спољне политике било које администрације.

Кинеска спољна политика је такође под великим утицајем традиционалних и модерних схватања међународних односа. У настојању да проникне у теоријске основе кинеске спољне политике, аутор Рен Сјао⁷ употребио је мишљење Хуана Сјенга, искусног кинеског дипломате и академика: „Према кинеском схватању, напор да се обједини искуство деловања у прошлости, да се на ниво општости подигну правилности, и да се ова сазнања среде и систематизују, чини теорију. Ми користимо теорију као водич за наше будуће понашање. То се односи и на теорију међународних односа.” На међународне односе кинеска наука гледа као на „светску структуру моћи” и дефинише је као „општи оквир који карактеришу супротности, савезништва и позиције различитих основних сила у светској арени. Тај оквир је стабилан, реалан и историјски”. Ова структура се разликује од стања у међународним односима (међународне ситуације), које се у великој мери може променити у кратком периоду. За разлику од тог стања, међународна или светска структура моћи, иако и сама подложна промени, ужива релативну стабилност. Овај аутор је такође истакао да се у Кини ставови научника разликују од ставова које садрже званични документи. Кинески научници сматрају да „нова конфигурација сила” у 21. веку подразумева једну суперсилу (САД) и више великих сила (поједини сматрају да их је четири). За САД користе термин „пол” или „стожер”, поредећи их са

⁶ Под континуитетом подразумевамо општа начела, вредности и акције у спољној политици које су у дужем историјском периоду заједничке за америчку администрацију, без обзира која политичка опција њоме руководи, а под општим консензусом, сагласност представника различитих политичких опција у државним институцијама и јавног миљења око подршке спољној политици.

⁷ Ren Xiao, *The International Relations Theoretical Discourse in China: A Preliminary Analysis*, The Sigur Center for Asian Studies, Papers Number 9, The George Washington University, 2000

„универзалним хегемонима” попут Рима, Британске империје или чак СССР-а у време хладног рата према кинеској перцепцији. Научници сматрају да је мултиполарност циљ дугорочне транзиције у међународним односима, док државни политички документи децидирано тврде да „свет иде ка мултиполарности”.

На мисао о спољној и безбедносној политици Кине на почетку 21. века несумњиво утиче традиционална кинеска филозофија, која је мешавина таоизма, будизма и прагматичног конфучијанства. Ту везу традиционалних и савремених друштвених идеја, конфучијанства и идеје демократије оличеној у „небеском мандату” политичких власти, уочио је Џефри Н. Весерстром.⁸ Према том древном схватању, људи се рађају једнаки, али постају различити путем учења, што је једна од суштинских идеја Конфучија. Друге важне идеје су хијерархија, цикличност у сменама династија и сличност са односима у породици. Владар је одговоран небесима, а „небеса слушају ушима и виде очима људи”. Уколико владар не поступа у њиховом интересу и нема осећај за њихове потребе, бива кажњен. Циљ је хармонија у друштву, а не сукоби и борба, како у династији тако и са спољним светом. Ове важне идеје кинески комунисти уграђују у савремену идеолошку матрицу, како би истакли цивилизацијски континуитет.

Кинези су се и као политичко друштво трудили да поштују особине као што су „прилагодљивост у свим стварима, избегавање крајњих осећања, превелике љубави и мржње, хладнокрвно расуђивање и контрола над својим деловањем”.⁹ Милитаризам у Кини није историјски био тако изражен као на Западу. Кина је увек настојала да очува слободу, а не доминацију. Постојаности Кине у сложеном окружењу у прилог ишла је не војна моћ, већ вредноћа у изградњи зидова, пустиња Гоби и неприступачни Тибет, док непријатељ није дошао морем, после чега је Кина била распарчана. Кинези су с временом развили патриотизам, који је дефанзиван, али генерише довољно снажне мотиве и поступке чији је циљ да учине Кину довољно јаком како би заштитила своју територијалну, политичку и економску независност. Без обзира на несрећне историјске околности, Кина је одувек сматрала себе значајном државом, престижном цивилизацијом и „центром гравитације” у светским пословима, чији пројекти и идеје треба да допринесу напретку, миру и стабилности.

Кина преферира статус „велике силе” у систему суверених држава, која се на међународном плану залаже за једнакост међу државама, сигурност и правду. „Кинеско глобално деловање покреће неколико идентификованих група идеја: перцепције, циљеви и политика – од којих су неке веома дуготрајне, а друге актуелне.”¹⁰ Према аутору Е. Медеиросу, из кинеске перцепције безбедносног амбијента проистиче шест главних претпоставки: нема рата међу великим силама у наредних 15–20 година, што је изузетан период да Кина настави свој развој и модернизацију; глобализација је повећала светски економски значај Кине и редефинисала интеракцију и међузависност држава, али изазива и извесну забринутост; мултиполарност се рапидно разви-

⁸ Wasserstrom, Jeffrey, N. China in the 21st Century : What Everyone Needs to Know, Oxford University Press, New York, 2010.

⁹ Russel, Bertrand, „The Problem of China”, George Allen&Unwin LTD. London, 1922 - (<http://www.archive.org/details/problemofchina00russ>)

¹⁰ Medeiros, Evan S., China's International Behavior: Activism, Opportunism, and Diversification / Copyright 2009 RAND Corporation, Published 2009 by the RAND Corporation, Santa Monica, RAND URL: <http://www.rand.org>.

ја упркос томе што САД остају најдоминантнија сила у свету, оне су у релативном смислу у постепеном опадању, истовремено су потенцијална претња ревитализацији Кине и централни партнер у реализацији њених циљева; Кина се суочава са нетрадиционалним изазовима као што су тероризам, пролиферација оружја, трговина људима и наркотицима, деградација природног окружења, ширење заразних болести и природне катастрофе, што је основ сарадње са најмоћнијим државама у Азији и глобално; Кини је неопходна безбедност у снабдевању енергентима, приступачне цене и сигуран транспорт, посебно на Блиском истоку и у Африци.

Кинески лидер Денг Сјаопинг (*Deng Xiaoping*) заслужан је што је успео да превазиђе Маову процену стратегијског окружења – вероватног „раног рата, главног рата и нуклеарног рата“ и 1985. заменио је закључком да су „мир и развој главне тенденције епохе“. Он је оваквим ставом поставио темеље реформама спољне политике, што је препознатљиво у савременој пракси те државе. Кина настоји да 21. век искористи за приступ тржиштима, инвестицијама, технологији и свему другом што може да помогне домаћем развоју. Унутрашњи друштвени интереси и приоритети детерминишу државне активности Кине у свету, а то су сталан економски развој, одржив степен запослености и повећање животног стандарда становништва, адекватан научни и технолошки напредак и боља образованост. У односима са великим силама, посебно САД, она настоји да редукује њихове активности тамо где директно погађају кинеске интересе и очува хармонични амбијент. Као што САД имају своје виталне интересе, тако је и Кина дефинисала дугорочне приоритете: заштиту територијалног суверенитета и интегритета, економски развој и међународни углед и статус који темељи на позицији „одговорне велике силе“. На 16. партијском конгресу 2002. године детерминисан је конкретан циљ да Кина треба да постане **средња сила са развијеном средњом класом до 2020. године**, а Ху Ђинтао (*Hu Jintao*) је 2005. објаснио идеју хармоничног света, баштину конфучијанства. Она укључује и теоријски отклон који треба да направе кинески лидери у односу на преостала домаћа реалистичка схватања међународних односа и да престану да на њих гледају као на „борбу Кине против спољних сила“.

Средства спољне политике су креативна и подстицајна, користе се све методе – стратешка партнерства, дијалог и укљученост. Задатак савремене кинеске дипломатије је да буде „свеобухватна – свеприсутна, на свим пољима и реализује се свим средствима“. Таква дипломатија укључује све државе широм света, развијене и мање развијене, све регионе, Африку, Азију, Јужну Америку, Европу, билатералну, мултилатералну и регионалну дипломатију и подразумева сарадњу на економском, политичком, војном, научном и технолошком, културном, образовном плану, па чак и у туризму. Укратко – она се креће у свим правцима, води се на свим нивоима и на најширем географском подручју.

Операција НАТО-а 1999. године током које је страдала зграда кинеске амбасаде у Београду и њени држављани, довела је у Кини до преиспитивања мирољубиве политике и отворила велику дебату о „мирном и хармоничном развоју“. Ипак, Кина је у спољним пословима остала верна Чу Енлајевим принципима о пожељним односима међу државама из педесетих година: „међусобно поштовање суверенитета и територијалног интегритета, међусобно ненападање, немешање у унутрашње послове друге државе, једнакост, међусобна корист и мирна коегзистенција“.

Мада је у савременој историји Кина имала неколико одступања у мирољубивом спољнополитичком понашању (Вијетнам, Индија), све касније корекције у односима са државама где су постојали конфликти и нерешена питања, као и успешно коришћење појединих аспеката моћи, посебно „меке моћи” упућују да се Кина, као и САД, у потпуности понаша као велика сила – оно што каже, то и чини.

Детерминанте међузависности и ривалство

Да би се утврдило шта је то што у данашње време детерминише међузависност и ривалство САД и Кине, из обиља дефиниција издвојена је следећа: „Међузависност је карактеристика друштва или макроекономије, у којој постоји висок степен поделе рада, где људи зависе од других људи у процесу производње већине добара и пружања услуга неопходних за одржавање живота и постојање уопште”.¹¹ Међузависност се, такође, може сматрати реципрочним односима између обострано зависних ентитета (објеката, индивидуа или група),¹² однос у коме нешто зависи једно од другог ради опстанка,¹³ игра са више играча у којој акције једног имају последице на друге играче, а у контексту система, међузависност је када функција једног дела система зависи од функционисања другог дела и система у целини. Ривалство, пак, означава субјекте који се надмећу међусобно око истог циља или се боре за престиж на истом пољу активности. Ривали би требало да располажу еквивалентним квалитетима и један од њих може снажно настојати да преузме нешто што онај други поседује.

Разматрајући концепт међузависности у односима држава, Џозеф Нај¹⁴ примећује да „међузависност међу нацијама понекад значи богатство, понекад сиромаштво, некада добро, некада зло” и издваја четири начина разликовања која осветљавају димензије међузависности: „њени извори, користи, релативни трошкови и симетрија”. Такође, он упозорава да је „ривалство” често наличје међузависности, јер ако неки однос рађа обострану корист, може доћи до сукоба око поделе те користи. Џозеф Нај истиче да су поједини савремени либерални економисти склони да о међузависности размишљају „у терминима заједничког добитка, односно ситуацији у којој сви имају користи и свима је боље”, док он сматра да се у економској зависности „крију” политички сукоби, да се економска зависност чак може употребити као оружје. За појам међузависности овај аутор везује „осетљивост” и „рањивост”, при чему се осетљивост односи на количину и брзину последица међузависности, а рањивост на релативне трошкове промене структуре система узајамне зависности. „Мања зависност у односима две државе такође може представљати извор моћи, док год мање зависна држава подржава тај однос. У међународној политици манипулација асиметријама међузависности може бити извор моћи. „Када се асиметрија појави у различитим проблемским подручјима, држава настоји да раздвоји или споји проблем, али треба да има и способност за ефикасну штету и кредибилне намере”, тврди Нај.

¹¹ www.businessdictionary.com/definition/economic-interdependence.html

¹² www.wordnetweb.princeton.edu/perl/webwn

¹³ www.treasures.com/Glossary.html

¹⁴ Џозеф С. Нај, Јр., Како разумевати међународне сукобе, Стубови културе, стр. 259, Београд, 2006.

Аутори Војин Димитријевић и Радослав Стојановић¹⁵ од првобитне међузависности (карактеристичне за нижи степен друштвено-економског развоја човечанства) разликују тржишни и технолошки тип међузависности, који омогућује промену положаја држава у међузависности и њиховог понашања у међународним односима. Савремени тип међузависности подразумева међународну поделу рада и неопходност сарадње, јер реализација интереса сваке појединачне државе зависи од неке друге државе или држава. Посебно је значајно да ова два аутора истичу да „степен међузависности зависи од значаја интереса који се остварује у овом односу: ако су ти интереси везани за опстанак или развој државе, онда је степен међузависности највиши”. Степеновање међузависности везују за врсте међузависности, првенствено економску међузависност (зависност производње од економских система других држава, ниво и квалитет економске размене, да ли су производи који се размењују битни и колико за нормално функционисање једне или обе стране у односу), географски и геостратешки значај сваке државе у том односу, културни и технолошки степен зависности једне и друге стране, друштвено-економску међузависност и политичку међузависност.

У односу САД и Кине присутни су сви аспекти међузависности, али експерти и даље полемишу око њеног суштинског карактера. Ако следимо критеријуме које наводе Димитријевић и Стојановић, могли бисмо пажљивом анализом да срушимо мит о егзистенцијалној међузависности САД и Кине. Премда су производња и економски системи веома повезани и развој обе државе зависи од очувања сарадње, те две државе и без овог односа могле би у нужди да опстану. На први поглед изгледа, нарочито у економској сфери, да су САД од 2001. до 2009. године повећале економску зависност од Кине и да Кина у великој мери контролише амерички финансијски капитал, али део аутора сматра да је то још један „савремени мит”. Америка је, наиме, према том схватању, најразвијеније потрошачко друштво у свету, способно да конзумира целокупну домаћу производњу, што је чини мање зависном од успеха на спољном тржишту.

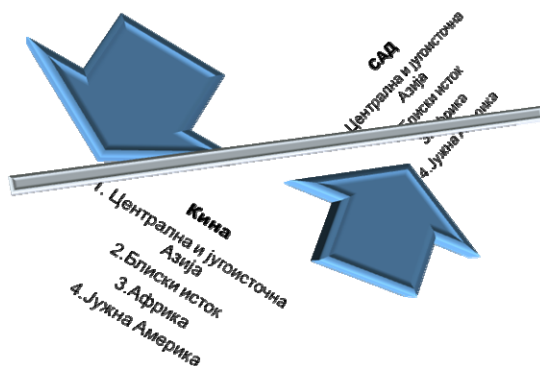
Доктор Јува Хедрик Вонг, стручњак за глобалну економију и азијска тржишта,¹⁶ бавио се дисбалансом који постоји у количини приватне потрошње у САД и Кини и утицаја ове појаве на светску економију. Он износи податак да је 2008. године приватна потрошња у САД достигла 72% БНП, док приватна потрошња у Кини у истој години досеже 37%. Међутим, услед промене економских околности, тенденција је да се у САД овај проценат смањује до 68% 2014. године, а у истом раздобљу у Кини повећа на 49%. То указује да и једна и друга економија имају довољно простора „за балансирање” и да смањење увоза на једној страни може значити подизање стандарда грађана на другој – економски колапс није нужан исход промене у овом односу. У којој је мери приватна потрошња покретач домаће економије истакао је Џош Бивенс.¹⁷ Он наглашава да је од 1947. до 2001. године главни покретач аме-

¹⁵ Димитријевић др Војин, Стојановић др Радослав, Међународни односи, Новинско-издавачка кућа „Службени лист СРЈ”, Београд, 1996. године.

¹⁶ Hedrick Wong, Yuwa, Rebalancing the Global Economy; Consumption Trends in the US and China, The Insight Bureau Pte Ltd / Yuwa Hedrick-Wong, No. 45 December 2009 (www.insightbureau.com).

¹⁷ Bivens Josh, As Consumption Goes, So Goes the American Economy, March 19, 2008 (http://www.epi.org/economic_snapshots/entry/webfeatures_snapshots_20080319).

ричког раста била потрошња на домаћем тржишту, што су омогућили велики број становника, велики приходи и америчке компаније које препознају њихове потребе. У сличном духу, раст кинеске економије могао би се наставити ако се у Кини повећају зараде, обим услуга, запосленост, а потребе задовољавају изнад егзистенцијалног минимума. Такође, врста робе коју САД увозе из Кине није кључна за опстанак америчке економије. Кинеска роба је заменила робу из других азијских земаља и претежно се ради о производима лаке индустрије. Наука и висока технологија и даље су компаративна предност САД, па је она пожељан партнер у међународној размени. Премоћ у овој области обезбеђује им довољно средстава да увозе сировине, репроматеријал и производе лаке индустрије са било ког тржишта у свету. У том погледу, Кина тек ствара услове да смањи економску рањивост и зависност од страних технологија. На геополитичкој карти света ове две државе нису територијално повезане, али контролишу поморске путеве и луке кључне за глобалну трговину и снабдевање. И једна и друга подједнако настоје да буду присутне у централној, југоисточној и источној Азији, на Блиском истоку, у Африци и Јужној Америци, и теже да имају слободан приступ ресурсима и тржишту у тим регионима. У друштвено-економском смислу, Кина је једна од ретких држава чији друштвени систем почива на комунистичкој идеологији и планској привреди, док САД као врховни „гуру“ слободног тржишта и сурове конкуренције повремено „кокетира“ са државним капитализмом. Када Кина доноси петогодишње планове, мора имати у виду економска кретања у САД, али и САД морају пажљиво да прате свако пласирање кинеског капитала у домаће компаније, сваку инвестицију и намеру.

На политичком плану, САД су и даље водећи међународни актер. Годишњи буџет Стејт департмента за активности у иностранству прелази 50 милијарди долара. Из њега се не финансирају само најважније међународне организације и институције. Велики део буџета троши се на сузбијање опасних болести, на развој недовољно развијених подручја у свету, образовање, јачање безбедносних капацитета и извођење мировних операција. Без оваквог америчког ангажовања многи проблеми у свету не би могли бити решени, нити би многе међународне политичке, економске и безбедносне институције и форуми могли нормално да обављају делат-

ност. С друге стране, Кина квалитетним политичким наступом у међународним организацијама и телима и снажном позицијом у појединим регионима и државама постаје незаобилазни партнер у консултацијама о глобалним политичким темама. Пошто још не располаже компаративном војном силом способном за глобално деловање, Кина је зависна од „америчког безбедносног менаџмента” у коме „дискретно” учествује путем политичког процеса, економске и логистичке подршке и учешћем у мировним операцијама. Без обзира на наведена ограничења у друштвеним условима која указују да међу наведене две државе не постоји „егзистенцијална међузависност” можемо рећи да су САД и Кина на многим пољима ипак достигле такав степен међузависности да би нарушавање овог односа довело до крупних последица по оба субјекта у разматраном односу. Истовремено, оне располажу еквивалентним квалитетима у појединим областима, па се ту појављује и потенцијал за сукоб интереса.

Првом и најважнијом детерминантом међузависности можемо сматрати економију коју карактерише: 1) светски карактер, 2) висок степен поделе рада на релацији САД–Кина, 3) узајамност у монетарно-финансијској сфери и међусобна комбинација људских и материјалних ресурса у процесу производње и потрошње. Друга детерминанта је безбедност у најширем смислу: активности једне стране нарушавају или подржавају безбедност друге стране. Трећа детерминанта су међународне организације као поље регулисања међународних односа и живота у глобалном друштву, где се обе државе појављују као значајни фактори финансирања и одлучивања, а четврта су потребе становништва обе државе, које се више не могу адекват-

но задовољити без одржавања успостављених веза. Ипак, с обзиром на велику конзументску способност обе стране, када је реч о природним ресурсима, две државе су ривали не само у погледу будућих потреба за водом, храном, плодним земљиштем и сировинама, већ и у погледу коришћења „заједничке планетарне имовине”¹⁸ – океана и морског дна, космоса, сајбер простора итд. Кина такође озбиљно конкурише задовољавању америчких потреба на светском тржишту по прихватљивим ценама у погледу руде гвожђа и енергената. Сарадња и ривалство истовремено постоје у освајању напредних технологија, нарочито у информатичкој сфери и космичким програмима, као и у погледу опремања и обуке оружаних снага. Кина се бори за међународни углед и директно конкурише САД, чија је водећа улога, како време и догађаји показују, прихватљива претежно на Западу.

Када је реч о регионима где обе државе имају важне интересе, са становишта наведених потреба, може се слободно рећи да и ту постоји значајно ривалство. Кина и даље нема адекватне оружане снаге, нити довољно политичких инструмената којима би заштитила своје инвестиције у земљама Блиског истока и Африке, где је степен нестабилности веома висок, а способност интервенције и управљања кризама у рукама САД и држава које их следе.

„Клацкалица” ривалства и међузависности оптерећена је на левој страни „угледом” као категоријом „меке моћи”, која у поређењу са снажним средствима принуде делује маргинално. Ипак, последице велике нестабилности у свету и неповерења у добронамерност великих сила указују да ће она држава која у 21. веку успе да сачува углед и кредибилитет бити пожељнији партнер и могући међународни лидер. На овом плану, Кина је у извесној предности и њен углед расте. Током председничког мандата Џорџа В. Буша, САД су се суочиле са падом угледа и антиамериканизмом, а администрација председника Барака Обаме, због слабих резултата у утицају на стабилност севера Африке и неодлучности у решавању ситуације на Блиском истоку (посебно у Сирији), довела је до извесне кризе кредибилитета. Као „корективни” фактор деловања САД у свету, све је значајнија и домаћа јавност. Американци су, без обзира на жеље и амбиције финансијских и политичких елита карактеристичне за почетак новог века и свест о обавезама које њихова земља има у свету, у великој мери објективни у процени будућности америчке моћи и улоге своје земље у међународним односима. Како време одмиче и трошкови ангажовања бивају већи, све теже је реторички „завести” америчке грађане да пристану на неизвесне авантуре. Оно што их забрињава у вези са Кином није њен раст, већ лоше прогнозе о будућности америчке економије и домаћег „растрошног државног апарата”.

Осим што сама економски јача, Кина изгледа нема ништа против раста и развоја мање развијених држава. Ако следи Денгову мисао и „пусти неке људе (може се читати и државе) да се први обогате” дугорочно ће обезбедити енергију, тржишта за своје производе и посао за милионе људи. Њене су потребе глобалне и њен стабилан раст директно је повезан са миром и глобализацијом, коју Кина не само да користи, већ је увелико производи.

¹⁸ Global Commons – међународни, супранационални и глобални ресурси изван ингеренција националних држава (океани, атмосфера, космос, поларни региони, сајбер простор).

Коегзистенција САД и Кине – центрифугална и центрипетална сила

У комплексном међународном окружењу Кина и САД коегзистирају принуђене да постижу консензус. Према квантитативним и квалитативним показатељима моћи та два субјекта, САД су знатно моћније од Кине у погледу развоја технологије, економске и војне моћи. Према традиционалним схватањима, величини територије, природним богатствима, геостратешком положају, новим савезништвима и статусу нуклеарне силе, Кина може бити третирана као азијски еквивалент америчке моћи. Без обзира на њен динамичан развој и перспективност као азијске силе, у догледној будућности није вероватно да ће преузети примат од САД. Уколико се настави садашњи тренд, нарастаће њихово ривалство на економском плану и у погледу коришћења ресурса. И док глобализација делује као центрипетална сила, тежња ка хегемонији, империји или доминацији у било ком од важних сегмената моћи делује као центрифугална сила која отуђује те две државе, ограничава њихов дијалог, подстиче неповерење и смањује могућност за позитивну заједничку акцију.

Може се расправљати о томе да ли је уопште могућ повратак традиционалном кинеском светском поретку – обнављању империјалне моћи древне Кине. На овај сценарио утицаће баланс моћи, игра између Кине, Америке, Јапана, Индије и Русије. „Сценарио доминантне Кине базиран је на страху од кинеског успеха. Сценарио хаотичне Кине на страху од кинеског неуспеха – у случају грађанског рата у Кини, свака страна покушала би да успостави хегемонију, производња би опала, транспорт би био поремећен, а више од милион, можда чак десет милиона избеглица кренуло би у стране земље.”¹⁹ Слично питање може се поставити и за САД – могу ли оне да буду глобална империја, ако чињенице указују да је њихова економска моћ у опадању, док су војну моћ прекомерно употребљавале и све чешће посежу за политичком и економском принудом. У часу када сви говоре о мултиполарном свету, тешко је замислити нови биполарни свет: велику евроатлантску заједницу проширену на подручје Азије и Африке, с једне стране, и Пацифика с друге, предвођену Америком, и Кину у специфичном савезништву са Русијом, Индијом, Бразилом, Јужном Африком, Северном и Јужном Корејом и можда дугорочно Јапаном. Та „имагинарна биполарност” или врхунац геостратешког консензуса у будућности, не би, међутим, значила аутоматски „нови хладни рат”, она би била модел стратификовања моћних држава, где се асиметрија моћи два најважнија актера допуњава савезништвима.

Ривалство САД и Кине није неизбежно. Обе државе имају потребу за очувањем националне безбедности, али и стабилности у свету, а ривалство га може угрозити. То не значи да се борба за нова тржишта и „борба за душе” не наставља. Кина је идеолошки, културни и економски такмац САД, који нема намеру да се попне на постоље „I”, преузме политичко и војно вођство и обавља скуп посао „светског менаџера безбедности”. Питање америчко-кинеских економских односа је питање америчке националне безбедности, али и кинеске. У области добране, и САД и Кина улажу много новца у јачање својих војних способности. Ипак, чини се да су САД превише

¹⁹ Taylor, Trevor and Sato, Seizaburo, *Future Sources of Global Conflict*, Royal Institute of International Affairs and Institute for International Policy Studies, Great Britain 1995, одељак 4.

потрошиле на операције ван својих граница, а Кина знатна средства усмерава у побољшање квалитета оружаних снага и одбрамбене, дефанзивне капацитете. Уколико успешније користи „меку моћ“, може рачунати да ће војне недостатке у случају неког већег сукоба надокнадити подршком међународног јавног мњења и да ће је подржати државе које имају огромне економске користи од сарадње или су у већем степену економски зависне од ње. Такође, Кина гледа далеко у будућност и не развија средства која би у наредних 15 до 20 година могла парирати конвенционалним снагама САД, већ шансу види у „контрамерама“ у космосу и информатичкој сфери.

Министарство одбране САД и Пентагон,²⁰ као и Централна војна комисија НРК, чврста су језгра међусобног неповерења, јер је у опису њиховог посла да развијају сценарије за могуће будуће ратове. Ако Кина достигне приближно исте војне способности које има САД, ефекат ће бити сличан „нуклеарном одвраћању“ и веома је мала вероватноћа да би се оне могле директно сукобити. Могућ је сценарио „прокси ратова“, у које би биле умешане, подржавајући неку од страна у локалним и регионалним сукобима уколико буду одлучиле да одмеравају моћ.

Декларисани политички циљеви, амбиције, планови и личне аспирације водећих личности које су креирају и спроводе спољну политику САД и Кине, само су део укупног контекста односа две државе. Активности многих домаћих и међународних актера производе неочекиване догађаје који посредно чине односе две државе нестабилним. У веома кратким интервалима преплићу се заједнички интереси, комплементарни интереси, сучељавање и конфликт. Догађа се да у истој области, свеједно да ли је то политика, економија, безбедност или култура, односи варирају од потпуног захлађења, игнорисања и покушаја наношења штете, до изразито конструктивне сарадње и пријатељских очекивања.

Билатерална динамика, и даље актуелна, јединствена је – на америчкој страни карактеришу је брзе одлуке и још брже преиспитивање тих одлука унутар саме администрације, што није чест случај када је у питању Америка која делује „одмах“ и „сада“, а на кинеској одлучан реципрочан одговор и „мали гестови добре воље“ усмерени на будућност. Истовремена сарадња у једној области и конфронтација у другој, истовремена сарадња на једном нивоу власти и конфронтација на другом, осмеси, руковања, критике и опомене, карактеристичне су искључиво за кинеско-америчке односе. Економски односи САД и Кине, утемељени током мандата Џ. Буша, остају главни мотор њиховог билатералног односа, а институција попут „Економског стратешког дијалога“ биће и даље важна за њихово регулисање и усклађивање. На политичком плану, Уједињене нације створиле су више простора за Пекинг да игра улогу одговорног и важног међународног субјекта у очувању постојећег међународног поретка, а Америци да се ослободи „баука унилатерализма“ и осмисли излазне стратегије за Ирак и Авганистан.

Могућност да Кина, ослањајући се на војну моћ, постане значајнији међународни актер, брине Америку. То је извор сталних политичких тензија и „тихог процеса“ у коме САД настоје да економски „обуздају“ Кину, а Кина да у сарадњи са другим великим силама „обузда“ америчке глобалне војне активности. Овај процес је асиметри-

²⁰ The Pentagon eyes China's Military, Back to threat – based planning? The International Institute for Strategic Studies, 2005. www.IISS.org/stratcom

чан у оба смера и веома је тешко претпоставити када и под којим условима може доћи до његовог уравнотежења. У контексту опасности од директног конфликта две нуклеарне силе, тешко је претпоставити да је он могућ. Зато је питање кинеског војног буџета више реторички извор америчке забринутости, односно, стално настојање да се путем „аргументата“ наруши углед Кине у свету и она представи као „агресивна сила“ и „претња“ државама Запада, западним вредностима и његовим економским и политичким интересима. Истовремено, раст кинеског буџета је алиби за војно јачање америчких савезника у региону, Јапана, Аустралије, Јужне Кореје, Филипина, Индије, али и америчких потенцијала на Пацифику, како би „обесмислили“ кинеске војне напоре и ограничиле потенцијалну пројекцију њене војне моћи. „Две моћи“ – две велике државе са глобалним дометом, САД са војним, а Кина са економским су у асиметричној игри: САД се крећу према Азији и Пацифику, Кина према Африци и Јужној Америци, САД излази из Европе, Кина долази у Европу. Њихови „партнери“ и „стратешки партнери“ ничу на све стране, свет је преплављен кинеском и америчком робом потребном за живот и америчким и кинеским смртоносним оружјем. Тамо где им се путеве укрштају, могући су „догађаји“, оно чега су се увек највише бојали званичници и експерти те две државе, задужени за креирање спољне и безбедносне политике. На меће се питање: могу ли Кина и САД да поделе интересе? С обзиром на то да обе државе теже просперитету и даљем економском напретку, њихов заједнички циљ је очување безбедности у азијско-пацифичком региону. Али, упркос томе што је нова ера на самом почетку поставила темеље за сарадњу, Кина се осећа стратешки окруженом. Америка је била дуго ангажована Ираку и Авганистану, Вашингтон успоставља ближе односе са Индијом, Русијом и Пакистаном. Јапанци су много активнији на плану глобалне и националне безбедности, а америчко присуство у централној Азији отежава кинеско настојање да гради ближе односе са члановима Шангајске организације за сарадњу. Наука показује будност,²¹ а лидери се после повишених тензија брзо враћају дијалогу.²²

Према на Западу Кину сматрају последњом „моћном комунистичком диктатуром“, кинеско друштво се изнутра мења и раслојава под утицајем тржишта, неравноправних шанси у приватизацији, незапослености образованих слојева младих, разлика између градских и аграрних подручја, севера и југа, што може бити извор унутрашње нестабилности. У студији „China Dominant, chaotic or independent“, аутор Акихико Танака закључује: „Уколико Кина постане доминирајућа сила са експанзионистичким тенденцијама, то ће бити претња националној безбедности многих суседних земаља. С друге стране, ако се у Кини догоди унутрашња нестабилност, то је разлог за забринутост. Али, уколико Кина постане стабилизирајућа политичка снага у источној Азији, то у великој мери може допринети будућем миру и стабилности региона.“ Постоји низ разлога због којих за ову државу не би било рационално да разори мирно окружење неопходно економском расту који сада ужива. Према

²¹ Ross, Robert S., „The Problem With the Pivot – Obama’s New Asia Policy Is Unnecessary and Counter-productive“, *Foreign Affairs*, volume 91, number 6, november/december 2012, Council on Foreign Relations, New York 2012.

²² Почетком децембра 2013. године, потпредседник САД Џо Бајден и Кси Ђипинг су у жеку тензија због успостављања нове кинеске идентификационе зоне летелица у простору над Источнокинеским морем, водили дуг разговор о сарадњи две државе и јачању партнерства.

ономе што Кина добија из садашњег економског контекста, њена спољнополитичка оријентација могла би да постане ближа стању *status quo* силе.

Ако Кина и Америка не буду непријатељи и немају заједничке непријатеље, каква ће бити права природа њиховог односа? Где ће бити основа за ново америчко-кинеско стратешко партнерство? Оно се у будућности не би могло заснивати на негативној, већ на позитивној агенди. Прва област потенцијалне сарадње могли би бити односи са исламским светом с циљем смањења тензија. Кинеске енергетске и безбедносне потребе подстакле су је да јача односе са муслиманским државама на Блиском истоку и у централној Азији и, ако жели да олакша ситуацију Америци, има капацитета за такву политику. С обзиром на то да обе државе теже просперитету и даљем економском напретку, њихов заједнички циљ је очување безбедности у Азијско-пацифичком региону. То такође може бити област сарадње, уколико постигну геостратешки консензус.

„Последица растућег апетита Кине је да ли ће она све што пожели тражити шаргарепом или штапом, опцијом меке или тврде моћи или комбинацијом обе. Класик кинеске стратегијске културе, Сун Цу, говорио је да је *свако ратовање лукавост. Колико је лукава кинеска војна моћ? Колико је мека кинеска тврда моћ?... Колико је тврда кинеска мека моћ?...* Та комбинација говори о реалистичкој стратегијској култури чији је природан исход, како то поједини експерти виде, израстање Кине у глобалну силу.”²³

Кинеско-америчка сарадња је неминовност, свеједно да ли се одвија транспарентно или далеко од очију јавности. Она ће трајати док буде заједничких интереса и добити. Али, кључно је да те две државе не деле заједничке вредности, не могу бити у хармоничном односу и сумњају у међусобне намере. Улоге унутар државних апарата подељене су и на једној и на другој страни, на тимове задужене да сарађују и тимове задужене да сумњају. Две земље потребне су једна другој у смислу међузависности, али је то истовремено највећи степен блискости који могу да остваре. Њена два крајња пола су сарадња и претња, које се смењују, преклапају или коезистирају на различитим нивоима високе политике, чинећи да овај однос буде веома динамичан и непредвидив.

Са становишта теорије хегемонске стабилности, односно претпоставке да је савремена хегемонска сила она држава која има довољно моћи да ефикасно контролише сва важна међународна правила, споразуме и институције мешавином дипломатије, убеђивања, војне и економске принуде, онда једина држава у првој деценији 21. века која има карактер хегемона може бити Америка. Као хегемон она настоји да у свету пројектује либерални капитализам, демократију, слободну трговину и људска права и у томе јој помажу чврсто економски и војно интегрисани западни савезници, који имају и највише користи од америчке водеће улоге. Од критеријума неопходних да врши улогу хегемона, САД имају: капацитет да спроводе правила система, доминацију у водећим технологијама и економском сектору, политичку моћ подржану војном моћи која може бити пројектована и вољу да то буде. Сједињене Државе су хегемон од 1945. године, али су то искуство

²³ Dellios Dr Rosita, *The Rise of China as a Global Power, The Culture Mandala, Volume 6 No 2, 2005*, Види: <http://www.international-relations.com/CM6-2WB/GlobalChinaWB.htm>

у пуном обиму обновиле за време администрације Џ. Буша Млађег, чији је цео политички опус обојен неисторијским схватањем „хегемоније као судбине“. Где су извори такве политике сликовито је објаснио Денис Флориг: „САД су држава изграђена на имиграцији. Људи из целог света долазили су у САД и постајали Американци остављајући на националистичке америчке елите утисак да већина људи на свету желе да постану Американци. Имигранти различитих нација, религија и култура били су гурнути у „лонац“ америчке културе и „американизирани“ путем систематског процеса индоктринације, кроз јавне школе и политичку пропаганду мас-медија у грађанску културу либералног капитализма, ригидног индивидуализма, демократије белих људи, националистичког експанзионизма и „Манифеста судбине“. Није случајно да је та какофонија људи која се очајнички сливала у Северну Америку у 18. и 19. веку обликована у уједињеног, одлучног глобалног хегемона 20. века. То није део великог плана, али ни случајност да се амерички ставови према целој планети у 20. веку не разликују од америчких ставова према Северној Америци у 19. веку... Америка је хегемон не само због својих корпоративних и политичких императива, већ на дубљем нивоу због фундаменталних културних, идеолошких, чак религијских ставова, не само због калкулација моћи, већ због осећаја објаве судбине”.²⁴

Поред свега што има, чини се да је Америка ипак изгубила „сагласност међународног система“ да буде хегемон, јер велике државе нису сасвим уверене да имају користи од спровођења њене мисије у свету, али што је још важније, она више нема снажну, растућу економију. У економском смислу САД су показале да лоше управљају светском економијом, да су подржавањем „демократских револуција“ дестабилизовале многе цивилизацијски и културно потпуно другачије народе и да нису баш веште у изградњи нација. Ако се у формули хегемона одузме економија и култура, остаје сила.

Ако теорију хегемонске стабилности посматрамо исторично, односно да униполарност тежи биполарности или мултиполарности, било би логично очекивати да ће доћи до смене хегемона и да је у најужој конкуренцији за то место Кина. „Размере у којима Кина поседује карактеристике хегемона и могућност да због тога замени САД, чија улога водеће силе у свету опада, јесте предмет многих актуелних дебата међу америчким експертима.“ Међутим, да би Кина била изазивач, она мора да развије економске капацитете, војни потенцијал, идеолошку и институционалну моћ упоредиву са САД. У блиској будућности не може се очекивати да испуни све наведене критеријуме. И док САД имају снажне савезнике у Европи и на другим континентима, без обзира на сарадњу унутар БРИКС и Шангајске организације за сарадњу, тешко је поверовати да би Индија, Јапан и Русија подржавале Кину као хегемона. Уколико и достигне способност да ту улогу одигра, чини се да не постоје довољне цивилизацијске, религијске и идеолошке основе да то учини, укључујући и политичку вољу. Цивилизација стара 5.000 година свесна је свих изазова које стоје пред трансформационим силама и тражи креативне, јефтине и сигурније, односно алтернативне начине да задовољи своје геополитичке потребе.

²⁴ Florig, Dennis, A Theory of Hegemonic overreach, Hankuk University of Foreign Studies, Seul

Америка и Кина – два стуба спољне политике Републике Србије

Спољна политика Републике Србије је резултат многобројних фактора који непосредно и посредно утичу на формирање водећих идеја и ставова о томе каква је позиција наше државе у међународном окружењу, и још важније, какво је уопште међународно окружење данас, за које се вредности залажемо у међународним односима, који су наши национални приоритети и каквим ми то средствима располажемо за њихово остварење. Гледано од деведесетих па до сада, Република Србија због објективних и субјективних разлога није успела да створи конзистентан идејни оквир и разради ефикасне инструментне спољне политике, утврди кодекс понашања и постави границе интереса. Тако се спољна политика претворила у омиљену мету критичара који потичу из свих друштвених слојева, па и политичке и пословне елите која и сама учествује у њеном креирању и реализацији. Међутим, са академских позиција лако је критиковати политичку праксу, јер је одговорност за последице мања. Треба признати да вођење спољне политике државе која се више пута „цепала“, мењала име и обележја, политички систем, територију и становништво, осиромашила, у погледу чије моћи заиста треба бити реалан, није лако.

Ако пођемо од погледа на међународне односе и спољну политику САД и Кине, можемо покушати да у контекст њихових односа ставимо Републику Србију са становишта трајних националних интереса, а то су свакако мир и развој. Због негативне прошлости, Србија би требало да постане лидер у промоцији пацифизма како у свом непосредном окружењу, тако и у међународним односима уопште. Кина и САД ће бити и ривали и партнери и настојаће у будућности да редукују активности друге стране, али само тамо где су им интереси директно погођени. У том смислу, Република Србија треба да препозна те „тачке кључања“ и „избегава“ партнерства са агресивним и нестабилним државама у којима обе наведене државе имају опречне интересе. С обзиром на то да се не очекује да САД и Кина међусобно ратују, непотребна је бојазан да би Србија била увучена у сукоб на страни било које од њих. Обе државе су територијално и цивилизацијски „близу“ и „далеко“, па се у условима глобализације и развијене комуникације могу градити билатерални односи у области економије, културе, образовања и неговати други облици сарадње. Србија није спољнополитички приоритет ни САД, ни Кине. За САД она је „важна држава на Балкану“ са потенцијално корисном геостратешком позицијом, што се може сматрати и кинеским ставом. У њиховом дискурсу ми смо само део „all over diplomacy“ напора. Ако бисмо упоредили предности и недостатке који могу проистећи из зближавања са њима, могли бисмо да издвојимо неколико ставова: Кина заиста подржава наше националне интересе, јер доследно поштује „пет принципа мирољубиве коегзистенције“; Кина не наступа са позиција моћи и нема нерешених питања и захтева према Р. Србији; обе државе од развоја билатералних односа могу имати економску и другу корист; Кина никада није угрозила безбедност Србије нити јој нанела штету и обрнуто; упорност, толеранција, рад, стрпљење, вредноћа и креативност националне су карактеристике кинеског народа које треба прихватити и уврстити у наш систем вредности, а што се може постићи контактирањем, билатералном сарадњом и разменом. Предности САД су: доследност и предвидљивост у ме-

ђународним односима, значај у погледу утицаја на европску политику и наше непомредно окружење, наука и технологија, способност глобалног „кризног менаџмента”, што подразумева помоћ у деликатним еколошким и другим акцидентима и несрећама, културна и цивилизацијска блискост. У овим билатералним односима присутна су, међутим, и спорна питања, реликти прошлости, обострано непоштовање националних интереса и наношење обостране штете.

Односима са Кином, који су историјски гледано „кампањски”, потребна је стабилност и континуитет, а односима са САД помирење и међусобно поштовање. Такође, односе са САД треба градити на реалним основама, у међупростору, на скали чија су два пола савезник и непријатељ, јер тој великој сили не можемо бити ни много важан савезник, ни значајан непријатељ. Србија је потребна Америци да потврди своје глобално политичко лидерство и покаже куда води изазивање њене моћи и утицаја, а Кини да потврди улогу „најпожељнијег истраживача и највећег трговца на свету”.

Закључак

Поред других значајних државних и недржавних субјеката који утичу на стање у свету у 21. веку, Америка и Кина имају кључну улогу у даљем обликовању светске збиље, економских и безбедносних услова у којима ће се одвијати живот „светског друштва”.

Неколико претходних америчких администрација, на које се ослања и актуелна Барака Обама, креира политику базирану на стратешкој перцепцији и потреби да САД сачувају доминантну војну позицију у Азији. Због тога важно место у плановима америчког деловања заузима јачање савеза са Јапаном, Јужном Корејом, Филипинима, Тајландом, Аустралијом и Новим Зеландом, померање безбедносних потенцијала према Пацифику, смањење вероватноће конфликта у Тајванском заливу одвраћањем Пекинга и јачање поверења становника Тајвана у америчку политику и њене капацитете, интеграција Кине у глобалну економију и снажно супротстављање трансферу опасних технологија и наоружања. С друге стране, реалисти у Кини, мада позвани да преиспитају своје ставове о међународним односима и спољној политици, нису престали да упозоравају државно руководство да Кина може постати следећа мета америчке незадрживе моћи и да Америка дугорочно рачуна на промену кинеске идеологије и политичког система. Поред оштре реторике и повремених инцидента, у Кини постоје очекивања да ће лидери највеће светске силе у билатералним односима применити знање, мудрост и искуство и с временом „научити како да поступају са Кином”.

Главни „мотор” јачања међузависности нису, међутим, само безбедносни, већ и обострани економски интереси и аранжмани утемељени током мандата Џ. Буша Млађег. Америчка подршка чланству Кине у Светској трговинској организацији, статус нормалних трговинских односа са Кином, низ споразума и институција „Економског стратешког дијалога” биће и у будућности важни инструменти регулисања и усклађивања две водеће светске економије. Наведене инструменте Кина је користила вештије и остварила трговински суфицит у размени са САД, створила огромне новчане резерве путем којих директно утиче на међународни рејтинг долара, америчко финансијско тржиште и амерички дефицитан буџет. Економска криза и све већа финансијска зависност од Кине јесу питања америчке националне безбедности, али се она не могу решити кон-

фронтацијом, нити „војном моћи” која је у овом случају немоћна. Кина је на добром путу да економски прстигне САД, али јој је за то потребно мирно окружење. Свет у 21. веку, међутим, карактерише насиље, нестабилност и кризе у државама из којих Кина увози важне сировине или реализује значајније инвестиције. Уколико Америка и Кина не постигну консензус и ускладе економске интересе, за пар година могло би да дође до великих потреса у монетарно-финансијској сфери. Премда су производња и економски системи у целини веома повезани и развој обе државе зависи од очувања сарадње, те две државе би у крајњој нужди могле да опстану и без овог односа.

Америка као највећа сила данашњице, која је неочекивано нападнута 2001. године на својој територији, кренула је свим расположивим капацитетима у предухитрујуће и превентивне војне операције, да јој се то у будућности не би поновило. Али, те скупе операције испразниле су џепове просечних Американаца, док нафтне компаније, медији и индустрија наоружања задовољно „трљају руке”. Светска јавност остаје да се пита: Куда данашња Америка стреми и где ће се зауставити? Следећи праксу да после Другог светског рата исте државе не воде велике ратове тамо где су их већ водиле, ако изузмемо Јужну Америку, Индију и Аустралију као америчке савезнике и томе додамо Јапан, Европску унију и Африку, разлог за забринутост имају Русија и Кина и њихова добитна комбинација новца, ресурса и војних потенцијала. Те две велике силе налазе се у нестабилном окружењу и баштине негативно историјско искуство да су много пута биле мета освајача, опљачкане, разорене и демографски десетковане. У постојећим околностима њихова будућност је неизвесна, изложене су снажним асиметричним претњама, посебно сепаратизму. Неизвесност рађа страх, страх доводи до исхитрених, непромишљених одлука, али и до „сабијања енергије” да се предузму акције. Премда су САД, Кина и Русија довољно територијално и демографски моћне и у сваком погледу самоодрживе, немогуће је више разбити троугао снажне међузависности у коме су се нашле. У основи троугла су САД и Кина. Америка у 21. веку не може и не жели да се одрекне лидерске улоге у свету, који мора да промени да би је задржала. И мада многи тзв. антиамериканци у свету то очекују, Америка неће пропасти ако њен економски и политички опоравак не буде коначно условљен економским и политичким пропадањем Кине и Русије. Ако бисмо се вратили у прошлост, 1972. Годину, и на савремене односе применили модел из декласификованих радних бележака америчког председника Ричарда Никсона уочи прве посете Кини, могли бисмо да поставимо следећа кључна питања и дамо одговоре:

Шта жели Кина?	Шта жели Америка?	Шта Кина и САД заједно желе?
Да буде призната у свету као равноправан глобални актер	Да буде призната у свету као лидер	Планетарне ресурсе
Даљи економски раст и благостање	Свет као мултинационалну компанију чији је она власник и главни менаџер	Планетарно тржиште
Немешање у њена унутрашња питања и друштвено уређење	Свет као мултиетнички мозаик малих, националних демократских држава и	Сигурне поморске и копнене трговачке путеве
Мир и денуклеаризацију у регионалном окружењу	<i>Pax Americana</i> и денуклеаризацију у свету	Мање нуклеарних сила, безбедност у сајбер простору
Научни развој	Научни развој	Научни развој

То што САД и Кина заједнички желе истовремено је почетак и крај њиховог дијалога, странице које ће тек бити написане између редова званичних изјава, коминикеа, споразума и невербалне размене учтивости.

Са експертског становишта могућа су три сценарија њихових односа за које постоје једнако видљиве претпоставке: партнери, ратници у сајбер и космичком простору, паралелни светови – две еквивалентне моћи.

Према првом сценарију, који је највероватнији и подразумева постизање геостратешког консензуса, САД и Кина треба да се договоре око спорних питања и у геополитичком смислу одреде границе до којих ће пројектовати своју политичку, економску и војну моћ. У том случају, Америка би са своје стране требало да уложи велике напоре да обузда своје индустријске лобије (наоружање и нафта) и потрошњу и та средства преусмери на поправљање свог нарушеног имиџа. Она на светску сцену мора да се врати као носилац нових културних вредности, прави поштовалац различитости и субјект који несегично подстиче развој и благостање других нација. Кина такође треба да се реформише, прихвати такву америчку улогу и подели с њом одговорност деноклеаризације, спречавања пролиферације и помоћи сиромашним нацијама. Сумње и трка у наоружању морали би остали по страни, како државе које су амерички или кинески пријатељи не биле стављене у ситуацију да направе коначни избор. То би у великој мери смањило тензије у међународним односима и стимулисало „аполитичне актере” међународног система да се у њега активније укључе и постану субјект кооперативне безбедности. Обе државе морале би да буду отвореније за научну размену, при чему би кинески допринос био креативност, иновативност и динамичност, а амерички континуитет и поузданост. Војно надметање било би искључено као инструмент који генерално успорава економски развој, а углед две државе мерио би се степеном њихових успешних пројеката у свету. Ма како утопистички звучала ова замисао, она није немогућа, али спада у категорију коју условно можемо назвати „дуги марш” или „тежи пут”. Да ли ће он бити изабран зависиће од америчких и кинеских елита, које су током дугог периода сукоба и сарадње увек нашле начин да ускладе интересе и заједнички делују. У 21. веку не постоји ултимативна потреба да делују „против трећег” и на њима је шанса да ту ситуацију искористе. Зато је овај сценарио вероватан.

Други сценарио јесте сценарио сукоба. Америка, као „уморна сила” у опадању, не жели да допусти нарастање других сила по сваку цену, а највећи ривал јој је Кина. Она са забринутошћу прати њено јачање као војне силе и покушава да је ослаби изнутра и споља. Настојећи да игра на „карту” етничког сепаратизма помаже Тајван, Тибет и Ујгуре у Синџангу, дестабилизује подручја на којима Кина највише инвестира, покушава да мотивише друге регионалне силе да јачају војне потенцијале и „окружују” Кину и подстиче њене унутрашње слабости. Кина, пак, не седи скрштених руку и пажљиво проучава америчке доктрине које наговештавају будући војни циљ. Она припрема асиметричне одговоре, беспштедну финансијску битку, способности у космосу, ма колико заостајала на том плану, обесмишљава америчку противракетну одбрану и оспособљава милијарду бораца у сајбер простору. Овакав сценарио је мало вероватан у будућности, али су могуће мање „посредне” чарке испитивања моћи и стрпљења. Оно што карактерише прву и другу деценију 21. века јесте позиционирање „за сваки случај” и повремени инциденти као размена упозоравајућих порука да се ради о најгорем сценарију.

Трећи сценарио „паралелних светова” такође је мало вероватан. Глобализација је већ у таквом замаху да је учинила своје, па су и САД и Кина у том погледу на путу без повратка. Сценарио „паралелних светова” подразумева амерички повратак у изолационизам, одустајање од великих циљева и амбиција – Америку као удаљено острво, западно од Евроазије, источно од Кине. Свет према тој опцији је укрупњен и премрежен интересним групама у сталној и нестабилној динамици, без довољно капацитета да се одупре глобалним безбедносним изазовима који еродирају планетарни живот. Карактеришу га регионалне кризе, ограничени ратови, нестабилне државе и увећање броја нуклеарних сила, необуздане климатске и друге промене, неконтролисано трошење ресурса. То је себичан и исцрпљен свет огромног сиромаштва с једне стране и богатства с друге, далеко од правог мултилатерализма и укључености у политичком смислу. Такав свет не би био подељен на Запад и Исток, већ на Запад, Исток, Север и Југ, на континенте и регионе који са узајамном сумњом и стрепњом гледају једни на друге. Ово је такође лош сценарио и за сада не изгледа да постоји намера ни Америке ни Кине да на њега пристану.

У Републици Србији нема израженог антиамеричког и антикинеског расположења, постоји разумевање положаја те две државе у међународним односима и њиховог значаја за развој човечанства. Зато спољнополитичка оријентација Србије, без бојазни и сада и у будућности треба да подржава изградњу партнерства са обе државе истовремено.

Литература

1. An Open Letter to the President and Congress U.S. – China Relations, „Promoting Healthy US–China Relations”, 2 April 2000.
2. Alimi, S.: „Misliti nezamislivo“, *Le Monde diplomatique*, broj 37, novembar 2008.
3. Bush, G., and Scowcroft, B.: *A World Transformed*, Alfred A. Knopf, New York, 1998.
4. Bush, G., W., Gershman, J.: „Administration and East Asia“, *Foreign Affairs*, January/February 2000.
5. Bergsten, F., Lardi, N., Mičel, D., Frimen, Č.: *Uspon Kine – izazovi i šanse*, Službeni glasnik, Beograd, 2011.
6. Bžezinski, Z.: *Velikaja šahmatnaja doska*, Meždunarone otnošenija, 2000.
7. Brussels And Washington DC, from Print Edition: “Wanted: New Rules of the Road”, *The Economist*, 9 June, 2001.
8. Bates, Hicks, Elias: „Present and Future Relations Between Communist China and the United States“, “Limited Engagement”, *Foreign Affairs*, July–August 1999.
9. Bernstein, R. and Munro, H. R.: *The Coming Conflict With China*, Vintage Books (a division of Random House, Inc), 1998.
10. Chen, S. and Wolf Jr C.: *China, the United States and Global Economy*, Rand, Arlington, 2001.
11. Chien-Peng, C.: „China's ‘War on Terror’ – September 11 and Uighur Separatism“, *Foreign Affairs*, July/August 2002.
12. Clinton, H.: „Leading Through Civilian Power – Redefining American Diplomacy and Development“, *Foreign Affairs*, November/December 2010.

13. Cox, M.: „Is the United States in decline again?“, *International Affairs*, Volume 83/4, July 2007.
14. Димитријевић, В., и Стојановић, Р.: *Међународни односи*, Новинско-издавачка установа Службени лист, Београд, 1996.
15. Daalder, I. and Lindsay, M., J.: *The Globalization of Politics American Foreign Policy for a New Century*, The Brooking Rewiew, 2003.
16. Ferdinand, P.: *The New Central Asia and its Neighbours; VI The new Central Asia and China*, The Royal Institute of International Affairs, Pinter Publishers London, 1994.
17. Fisher, R.: *China's Military Modernization*, Preager Security International, London, 2008.
18. Gershman, J.: *FPIF Asia Pacific Editor, Future of U.S. – China Relations: What Road Ahead 2001-2010*, Nautilus Institute for Policy Studies, Washington 2000.
19. Guangqian, P., Zhiyin, Z. and Young, L.: *China's National Defence*, Cengage, Singapore, 2010.
20. Hufbauer, C., G., Wong, Y. and Sheth, K.: *US–China Trade disputes: Rising Trade, Rising Stakes*, Institute for International Economicse, Washington 2006.
21. Handel, J.: *CHINAMERICA: The Uneasy Partnership that Will Change the World*, MC Graw Hill, New York, 2010.
22. Herd, G., P.: *Great Powers and Strategic Stability in the 21st Century*, Routledge, New York, 2010.
23. Jing-Dong, Y.: „The War on Terrorism – China's Opportunities and Dilemmas“, *Foreign Affairs*, 25 September, 2001.
24. Кисинџер, Х.: *Да ли је Америци потребна спољна политика*, БМГ, Београд, 2003.
25. Kissinger, H.: *On China*, The Penguin Press, New York, 2011.
26. Kegley, W., C. and Wittkopf, R., E.: *American Foreign Policy: Pattern and Process*, 5th ed., St. Martin's Press, New York, 1996.
27. Кегли, В., Ч. и В., Р., Јуџин: *Светска политика, тренд и трансформација*, Центар за студије Југоисточне Европе, Факултет политичких наука Универзитета у Београду, Дипломатска академија Министарства спољних послова Србије и Црне Горе, Београд, 2006.
28. Кенеди, П.: *Успон и пад великих сила*, ЦИД, Подгорица, 1999.
29. Krepinevich, A.: „Defence in a Time of Austerity“, *Foreign Affairs*, November/December 2012.
30. Lampton, M., D. and Ewing Richard, D.: *U.S.–China Relations in a Post-September 11th World*, The Nixon Center, 2002.
31. Li, J.: *Chinas America*, Suny Press, State University of New York, 2011.
32. Mann, J.: *About Face: A History of America's Curious Relationship with China, from Nixon to Clinton*, Alfred A Knopf, New York, 1999.
33. Medeiros, S., E.: *China's International Behavior*, Rand, Pittsburg, 2009.
34. Menges, C.: *China: The Gathering Threat*, Nelson Current, Nashville, 2005.
35. Mearsheimer, J.: *The Tragedy of Great Power Politics*, W. W. Norton & Company, New York, 2001.

36. Haj, C., Џ.: *Како разумевати међународне сукобе*, Стубови културе, Београд, 2006.
37. Nye, J., S.: „The Future of American Power – Dominance and Decline in Perspective“, *Foreign Affairs*, November/December 2010.
38. OECD Economic Surveys: China, vol. 2010/6, February 2010.
39. Rice, C.: „Promoting the National Interest“, *Foreign Affairs*, January/February 2000.
40. Roberts, A.: „International Relations after the Cold War“, *International Affairs*, Volume 84, Number 2, March 2008.
41. Ros, R.: „The Problem With the Asia Pivot“, *Foreign Affairs*, November/December 2012.
42. Simić, D., R.: *Nauka o bezbednosti – savremeni pristup bezbednosti*, SL SRJ, Београд, 2002.
43. Simić, D., R.: *Poredak sveta*, Београд, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, 1999.
44. „U.S.–China Relations in the Twenty-First Century“, *The Nixon Center*, Washington, D.C. 1999.
45. Vukadinović, R.: *Poslehladnoratovske tendencije međunarodnih odnosa*, Fakultet političkih znanosti, Zagreb, 2000.
46. Wasserstorm, N., J.: *China in the 21st Century – What Everyone Needs to Know*, Oxford University Press, New York, 2010.
47. Фарид, З.: *Постамерички свет*, Хеликс, Београд, 2009.
48. Khalilzad, Z. and others: *The United States and Asia: Toward a New U.S. Strategy and Force*, RAND, Santa Monica, 2001.
49. *Text of a Letter from the President to the Speaker of the House of Representatives*, 12 September, 2001.
50. Statement by the President Senate Joint Resolution 23, the «Authorization for Use of Military Force» - George W. Bush –18 September, 2001.
51. Обраћање на заједничкој седници оба дома Конгреса САД и америчким грађанима – Џорџ В. Буш, септембар 2001. године.
52. Executive Order on Terrorist Financing – Blocking Property and Prohibiting Transactions With Persons Who Commit, Threaten to Commit, or Support Terrorism – George W. Bush - 23 september 2001.
53. Dr. Condoleesa Rice – Расправа о Стратегији националне безбедности Џ. Буша, 2001.
54. Secretary of State Madeleine K. Albright – 17. јануар 2001. године – обраћање пред Саветом за спољне послове и Средњеамеричким комитетом.
55. Confirmation Hearing by Secretary – Colin L. Powell –17 January, 2001.
56. Testimony at Budget Hearing before House International Relations Committee – Secretary Colin Powell – March 7, 2001.
57. Testimony before the Senate Foreign Relations Committee, Subcommittee on East Asian and Pacific Affairs – James A. Kelly, Assistant Secretary of State for East Asian and Pacific Affairs, 1 May, 2001.
58. The Quadrennial Defense Review 2001. – 30 September 2001.

59. National Defense Authorization Act for Fiscal Year 2000.
60. Annual Reports to the President and the Congress, 1999-2003.
61. A National Security Strategy for a New Century, December 1999.
62. The National Security Strategy of the United States – The White House –18 September 2002.
63. New World Coming: American Security in 21 st Century, 15 April 2000.
64. Testimony ambassador Francis X. Taylor, 25 September 2001.
65. Joint Statement - 16th Session of the U.S.-China Joint Economic Committee - Washington, DC, September 30, 2004 FROM THE OFFICE OF PUBLIC AFFAIRS, 1 October, 2004.
66. Secretary of State designate, Colin Powell, testimony at the hearing on his confirmation as Secretary of State, U.S. Senate, January 17, 2001 (Federal News Service transcript via Lexis-Nexis).
67. Secretary of Defense designate, Donald Rumsfeld, testimony at the hearing on his confirmation as Secretary of Defense, U.S. Senate, 11 January, 2001 (Federal News Service).
68. Assistant Secretary of State James Kelly, Testimony before the Senate Committee on Foreign Relations Subcommittee on East Asia and Pacific Affairs, „The Future of U.S.-China Relations,” U.S. Senate, 1 May.
69. The President’s News Conference with President Jiang Zemin of China in Shanghai, China, *Public Papers of the President*, 22 October, 2001.
70. David M. Lampton and Gregory C. May, “U.S. Military Sales to Taiwan (FY 1972-1997),” Managing White House Press Release, „President Discusses National Missile Defense”, Rose Garden, White House, December 13, 2001 (Viewed on 12 June, 2002).
71. Remarks by U.S. Trade Representative Robert Zoellick, “Remarks By Ambassador Robert Zoellick to the U.S.-China Business Council,” Washington, DC, 31 January, 2002 (via Lexis-Nexis), Hearing on Giving Permanent Normal Trade Relations to China: National Security Implications Senate Foreign Relations Committee, 18 July, 2000.
72. Ambassador Richard N. Haass Director, Policy Planning Staff U.S. Department of State to the National Committee on U.S.–China Relations New York, NY 5 December, 2002.
73. China Relations in the 21st Century: Dawn of a New Era? Congressman Jim Kolbe An address before the Asia Society Washington Center 24 June, 1999.